

**"Sinulle, kallis Jeesuksemme, iäti
kaikuu kiitoksemme"**
– **Rovasti Esa Santakari virsitekstien
muokkaajana**

Anni Santakari

Taideyliopiston Sibelius-Akatemia

Kirkkomusiikin koulutusohjelma,
Helsinki

Laaja kirjallinen työ S-KM26

2025

TIIVISTELMÄ

Kirjallisen työn nimi "Sinulle, kallis Jeesuksemme, iäti kaikuu kiitoksemme" – Rovasti Esa Santakari virsitekstien muokkaajana	Sivumäärä 40 + 1
Tekijän nimi Anni Santakari	Lukukausi Syksy 2025
Aineryhmän nimi Kirkkomusiikin ja urkujen aineryhmä	
<p>Kirjallisessa työssäni tutkin rovasti Esa Santakarin työskentelyä virsikirjakomiteassa vuoden 1986 virsikirjauudistuksessa. Selvitin vuoden 1979 osalta, mitä virsiä hän muokkasi, millainen työprosessi oli ja millaisten vaikutteiden pohjalta virsitekstit syntyivät.</p> <p>Aineistona käytin virsikirjakomitean pöytäkirjoja sekä Santakarin julkaisematonta päiväkirjakäsikirjoitusta, joka kattaa vuoden 1979 tapahtumat. Pöytäkirjoista etsin Santakaria koskevia merkintöjä, ja päiväkirjasta virsityöskentelyä koskevia ja sitä taustoittavia merkintöjä. Tämän materiaalin kautta pyrin luomaan kokonaiskuvan vuoden 1979 virsityöskentelystä.</p> <p>Tutkimuksessa ilmeni, että Santakari käytti virsityöskentelyyn paljon aikaa ja paneutumista. Hänellä oli vuoden aikana runsaasti taiteellisia ja teologisia vaikutteita, joista ehkä tärkeimmäksi nousi klassisen musiikin, erityisesti W. A. Mozartin ja J. S. Bachin kuuntelu. Yhdeksi vuoden isoimmista teemoista nousi työn ja vapaa-ajan yhteensovittamisen problematiikka. Santakarin vuoden aikana muokkaamat virret olen koonnut liitteeksi tämän työn loppuun.</p>	
Hakusanat Esa Santakari, virsikirjauudistus 1986, virsirunous, hymnologia, virsikirjakomitea, virsikirja, virsi	
Tutkielma on tarkistettu plagiaatintarkastusjärjestelmällä Hilikka-Liisa Vuori 31.10.2025	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	2
1 JOHDANTO	4
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2 Tutkimuskohde, -tehtävä ja -kysymykset.....	5
1.3 Aikaisemmat tutkimukset.....	6
1.4 Menetelmät ja aineisto.....	6
2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA	9
2.1 Esa Santakari: Biografia	9
2.2 Virsikirjauudistus 1986	10
2.3 Suomenkielinen virsikirjakomitea.....	11
3 ESA SANTAKARIN VIRSITYÖSKENTELY	13
3.1 Komiteatyöskentely.....	13
3.1.1 Johdanto pöytäkirjamerkintöihin	13
3.1.2 Vuoden 1979 pöytäkirjamerkinnät	14
3.2 Päiväkirjamerkinnät.....	24
3.2.1 Velvollisuuksien ja vapauden ristiaallokossa	24
3.2.2 Päiväkirjamerkinnät suhteessa virsityöskentelyyn	28
4 POHDINTA	35
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	37
LIITTEET	41

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Olen aina ollut sukurakas ihminen ja kiinnostunut sukuni historiasta. Myös virret ovat aina olleet lähellä sydäntäni, ne ovat jo lapsuudenkodista lähtien tulleet tutuiksi ja rakkaiksi. Olenkin iloinen saadessani yhdistää nämä kaksi asiaa tutkiessani isoisäni Esa Santakarin työskentelyä vuoden 1986 virsikirjauudistuksessa. Santakari menehtyi vuonna 2017, joten en voi enää keskustella hänen kanssaan tutkimuksestani ja siihen liittyvistä kysymyksistä. Itselleni on kuitenkin merkityksellistä oppia lisää minulle tärkeästä ihmisestä, ja uskon tutkimuksen olevan mielenkiintoinen myös suvulleni.

Tutkimukseni tuo kirkkomusiikkiyhteisölle uuden henkilöhistoriallisen näkökulman virsien ja virsitekstien uudistukseen. Lähestyn virsikirjauudistusta tutkittavan henkilön henkilökohtaisen kokemuksen ja ajatusmaailman kautta. En siis tutki vain sitä, mitä uudistustyössä tapahtui, vaan pyrin pureutumaan syvällisemmin siihen henkilökohtaiseen kokemuspohjaan, josta nämä uudistukset ovat kumpunneet. Tämä lähestymiskulma saattaa herättää uusia ajatuksia virsien ja virsitekstien luonteesta ja merkityksestä. Toivon myös, että tutkimukseni herättää ajatuksia laajan kulttuurillisen sivistyksen ja tiedonjonon merkityksestä asiantuntijatyössä ja myös niiden merkityksestä laajemmin elämää ja ajatusmaailmaa rikastuttavina tekijöinä.

Tutkimuksen otsikon säe ”Sinulle, kallis Jeesuksemme, iäti kaikuu kiitoksemme” on peräisin virrestä 336 ”Me riemumielin ylistämme”. Vuoden 1938 virsikirjassa virsi oli 422 ”Me riemuiten nyt ylistämme”. Kyseinen säe sopi tutkimukseni otsikoksi monesta syystä. Se on Esa Santakarin kirjoittama vuoden 1986 virsikirjauudistuksen aikana, ja säe päättyi myös sellaisenaan vuoden 1986 virsikirjaan.¹ Virren alkuperäinen sanoittaja on Fredrik Gabriel Hedberg, joka oli Santakarille tärkeä teologinen vaikuttaja, ja josta Santakari kirjoitti elämänsä aikana peräti kolme laajaa tutkimusta.² Lisäksi säkeen sisältö kuvastaa osuvasti sitä uskon luonnetta ja lujuuutta, mikä Santakarin elämässä oli niin keskeisenä tekijänä.

¹ Kirkkohallituksen arkisto (KHA), Virsikirjakomitean komitea-aineisto, Vanhojen virsien muokattuina muotoja 400–599-1, 95–103.

² Santakari 2003; Santakari 1996; Santakari 1961

1.2 Tutkimuskohde, -tehtävä ja -kysymykset

Tutkimuskohteeni on Esa Santakarin virsikirjakomiteatyöskentely vuoden 1986 virsikirjauudistuksessa. Tehtävänäni on selvittää, mikä oli Santakarin merkitys virsikirjakomiteassa ja Suomen evankelis-luterilaisen virsikirjan uudistusprosessissa. Virsikirjakomitea työskenteli vuosina 1973–1984. Keskityn tutkimuksessani vuoteen 1979, jolloin hän virsikomiteatyöskentelyn lisäksi kirjoitti julkaistavaksi toivomaansa päiväkirjakäsikirjoitusta vuoden tapahtumista. Perehdyn tarkasti tämän vuoden virsimuokkauksiin ja päiväkirjamerkintöihin.

Noudatan tutkimuksessani eurooppalaisia tutkimuseetiikan peruseriaatteita.³ Sukulaissuhteesta huolimatta pyrin tekemään tutkimusta objektiivisesti ja ilman etukäteisodotuksia. Koska tutkittavanani on paljon henkilökohtaista ja julkaisematonta materiaalia, käsitelen tekstejä erityisellä kunnioituksella. En tuo esille asioita, jotka eivät ole julkisuuteen tarkoitettuja, ja huomioin prosessissani edesmenneen Esa Santakarin perheen ja lähipiirin. On kuitenkin huomionarvoista, että vaikka käsittelemääni päiväkirjaa ei koskaan julkaistu, oli Santakari tarkoittanut sen julkaistavaksi.

Tutkimuskysymykseni on, millainen oli Esa Santakarin rooli ja työpanos vuoden 1986 virsikirjauudistuksessa, keskittyen vuoteen 1979. Mitä virsiä hän henkilökohtaisesti muokkasi ja miten? Taustoittavana jatkokysymyksenä tutkin sitä, millaisia musiikillisia vaikutteita Santakarilla oli vuonna 1979, ja miten ne ovat mahdollisesti näkyneet työskentelyssä virsitekstien parissa. Pohdin myös, millaisista lähtökohdista ja mielenmaisemasta muokatut tekstit ovat kummunneet.

Muita mielenkiintoisia Santakarin virsityöskentelyä taustoittavia kysymyksiä ovat, millainen suhde hänellä oli musiikkiin, mikä oli taiteen ja kirjoittamisen rooli hänen elämässään sekä mitkä olivat hänen teologisen ajattelunsa pääpiirteet. Näitä kysymyksiä tulen kuitenkin korkeintaan sivuamaan niiden laajuuden ja kirjallisen lähdemateriaalin suuren määrän takia.

³ TEKO 2020.

1.3 Aikaisemmat tutkimukset

Esa Santakaran virsikirjatyöskentelystä ei ole tehty aikaisempia tutkimuksia. Ehkä tärkein rinnakkainen tutkimus työlleni on Anna Karhumaan tutkimus ”*Sinussa päivään selkeään ja toivoon, hiljaisuuteen jään*” – Niilo Rauhalan toiminta virsikirjakomiteassa virsirunoilijana sekä hänen virsiensä syntykertomukset ja keskeiset teemat.⁴ Niilo Rauhala on virsikirjakomiteassa toiminut virsirunoilija, ja Karhumaan tutkimus paneutuu Rauhalan omaan kokemukseen komiteatyöskentelystä sekä hänen virsiensä syntykertomuksiin. Samankaltaista lähestymiskulmaa toteutan omassa tutkimuksessani.

Toinen virsikirjakomitean jäsenestä tehty tutkimus on Irina Kaukinen-Kaupin työ *Suurempi kuin sydämeni: Anna-Maija Raittilan virret vuoden 1986 virsikirjassa*.⁵ Kaukinen-Kaupin työ keskittyy lähinnä Raittilan virsiin ja niiden syntyyn, eikä tutkimus käsittele Raittilan komiteatyöskentelyä.

Monet eri alojen asiantuntijat ovat tutkineet virsikirjakomitean työskentelyä ja uudistuslinjauksia. Omalle tutkimukselleni hyödyllisiä kirjoituksia ovat esimerkiksi Seppo Suokunnaksen *Vuonna 1986 hyväksytty suomalainen virsikirja ja sen valmistuminen*,⁶ Eero Huovisen *Virsiuudistuksen kielellisiä ja dogmaattisia ongelmia*⁷ sekä Reijo Pajamon *Virsiuudistus 1973–1986*.⁸ Myös uusi virsiuudistus on valmisteilla: Espoon hiippakuntavaltuusto teki asiasta aloitteen kirkolliskokoukselle vuoden 2024 keväällä.⁹

1.4 Menetelmät ja aineisto

Tutkimukseni on historiatutkimus ja henkilötutkimus. Historiantutkimuksen tarkoituksena on hahmottaa tutkimuskohde tietyn aikarajauksen sisällä.¹⁰ Oma tutkimukseni käsittelee Esa Santakaran toimintaa virsikirjakomiteassa vuonna 1979. Historiatutkimuksessa tyypillistä onkin muotoilla tutkimuskysymys pitkälti saatavilla

⁴ Karhumaa 2009.

⁵ Kaukinen-Kauppi 1994.

⁶ Suokunnas 1992.

⁷ Huovinen 1987.

⁸ Pajamo 2001.

⁹ Suomen ev.lut.kirkko 2025.

¹⁰ Jyväskylän yliopiston Koppa 2014.

olevan lähdeaineiston perusteella, sillä mennyttä aikaa tutkiessa ei voi tehdä esimerkiksi kenttätutkimusta ja näin saada uutta ensi käden tietoa tutkimuskohteesta.¹¹

Historiantutkimus perustuu aina tulkintojen tekemiseen, joten tutkimukseni on myös hermeneuttista tutkimusta. Hermeneuttinen tutkimus on tutkimuskohteen subjektiivista tulkintaa ja pyrkimystä syvälliseen ymmärtämiseen.¹² Historiantutkimuksen tarkoituksena ei olekaan vain kerätä tietoa saatavilla olevista dokumenteista, vaan muodostaa niiden pohjalta argumentteja ja kertoa tarinaa.¹³

Tärkeimpänä aineistona tutkimuksessani ovat primäärilähteet eli virsikirjakomitean pöytäkirjat ja muut aineistot sekä Santakarin omat kirjoitukset. Santakarin omista kirjoituksista tutkimukselleni oleellisin on julkaisematon päiväkirjakäsikirjoitus vuodelta 1979, jolloin Santakari oli virkavapaalla keskittyäkseen muun muassa virsikirjatyöhön. Käsikirjoitus sisältää runsaasti tutkimukseni kannalta mielenkiintoista materiaalia liittyen Santakarin virsityöskentelyyn. Päiväkirjamerkintöjä on yhteensä 217 päivältä.

Vuoden 1979 päiväkirjakäsikirjoitus oli jo kirjoitusvaiheessa tarkoitettu julkaistavaksi. Tämä varmasti ohjasi kirjoitusprosessia harkitumpaan suuntaan, pois päiväkirjalle ominaisesta tajunnanvirrasta. Santakari itse kirjoitti:

Päiväkirjassa, joka on tarkoitettu julkisuuteen, itsesensuuri tietenkin toimii varsin tehokkaasti sen käsityksen hyväksi, jonka kirjoittaja haluaa antaa itsestään. Tämän tiedän, vaikken aina muistakaan. Toivoisin unohtavani useammin.¹⁴

Myös muut Santakarin päiväkirjat on sittemmin hänen itsensä toimesta arkistoitu Kansallisarkistoon. Tällöin hän on jo itse tehnyt sen rajauksen, mitä materiaalia hän haluaa julkisuuteen muiden, esimerkiksi tutkijoiden, luettavaksi. Päiväkirjamateriaalin arkistointi tarkoittaa usein sitä, että kyseinen henkilö on nähnyt oman toimintansa jollain tavalla merkittävänä suuremmissa yhteiskunnallisissa kontekstissa.¹⁵ Näin oli varmasti myös Santakarin kohdalla.

Työni rajautui luontevasti koskemaan vuotta 1979 saatavilla olevan lähdeaineiston perusteella. Santakarin konekirjoitetusta päiväkirjakäsikirjoituksesta ja vuoden 1979 kokouspöytäkirjoista muodostui työlleni sopivan kokoinen kokonaisuus. Kyseisen vuoden lähdeaineistoista löytyi myös monia hänen muokkaamiensa virsiä. Jos työtä

¹¹ Cronon 2009.

¹² Jyväskylän yliopiston Koppa 2014.

¹³ Cronon 2009.

¹⁴ Santakari 1979 (PVK), 18.11.

¹⁵ Tornioja-Latola 2014, 275.

haluaisi laajentaa koskemaan koko komitean työskentelyaikaa, täytyisi etsiytyä Santakarın lukuisten arkistoitujen ja käsinkirjoitettujen päiväkirjojen äärelle. Myös läpikäytävää virsikirjakomitean arkistoaineistoa olisi runsaasti.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

2.1 Esa Santakari: Biografia

Esa Santakari syntyi Ilmajoella 15. syyskuuta 1924. Hänen vanhempansa olivat molemmat kansakoulunopettajia, äiti kotoisin Lumijoelta, isä Angelniemeltä. Santakari valmistui ylioppilaaksi Hämeenlinnan lyseosta 1942, jonka jälkeen hänen tiensä olisi vienyt rintamalle. Vakava sairastuminen esti kuitenkin palveluksen rintamatehtävissä.¹⁶

Santakari oli kiinnostunut opiskelemaan journalismia, mutta valitsi kuitenkin teologian. Papiksi hänet vihittiin vuonna 1949. Santakari oli jo lapsuudestaan saakka saanut vaikutteita evankelisen liikkeen piiristä, joten hän aloittikin työuransa Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen matkapappina sekä Karstulan evankelisen kansanopiston palveluksessa, myöhemmin johtajana. Seurakuntapappina hän työskenteli Kallion seurakunnassa vuosina 1955–1971, jonka jälkeen hän toimi Hakavuoren kirkkoherrana eläkepäiviinsä asti.¹⁷

Vuonna 1948 Santakari avioitui tekstiilitaiteilija Eila Santakarin (s. Paalasmaa) kanssa, ja tästä yli 50 vuotta kestäneestä liitosta heillä on neljä lasta sekä neljä lastenlasta. Vuonna 2003 Esa Santakari solmi uuden avioliiton Marjatta Katajamäen (s. Takala) kanssa.¹⁸

Santakaria voisi kutsua eräänlaiseksi renessanssimieheksi. Hän oli esteetikko, ja taiteet inspiroivat häntä läpi elämän. Hän rakasti klassista musiikkia, kaunokirjallisuutta sekä erityisesti kuvataidetta ja kirkkoarkkitehtuuria. Hän oli innokas valokuvaaja, ja löysi kameran linssin läpi maailmasta paljon kauneutta ja symboliikkaa.¹⁹

Santakarilla oli runsaasti mielenkiinnonkohteita, joille hän omisti elämänsä. Jälkipolville hän on jättänyt jälkeensä huomattavan laajan kirjallisen tuotannon: noin 50 kirjaa ja pienpainannetta sekä satoja artikkeleita. Tämä tuotanto koostuu muun muassa saarnakokoelmista, valokuvateoksista, kirkkohistoriallisista tutkimuksista ja tutkielmista, kolumneista sekä viisiosaisesta omaelämäkerrasta.²⁰

¹⁶ Santakari 2017; Suomen kirkon pappisliitto 2010, 902.

¹⁷ Santakari 2017; Suomen kirkon pappisliitto 2010, 902.

¹⁸ Santakari 2017; Suomen kirkon pappisliitto 2010, 902.

¹⁹ Köntti ja Santakari 2017.

²⁰ Kristillisen kirjan ystävät 2017; Köntti ja Santakari 2017.

Eräs Santakarille tärkeimmistä paikoista oli Salon Angelniemellä sijaitseva Linnunlaulun omenatila, jossa hän toimi muun työnsä ohessa omenanviljelijänä. Ruumiillinen työ oli tervetullutta vastapainoa papintyölle, ja luonto toi rauhaa ja inspiraatiota. Kevään kukkaloistossa ja syksyn omenantuoksussa kirjoitustyökin kulki sujuvammin. Linnunlaulun puutarha toimi myös muutamina 1980-luvun kesinä oivana paikkana Virsikirjakomitean kokouksille ja innokkaalle virrenveisuulle.²¹

Vielä viimeisinäkin vuosinaan Santakari jaksoi iloita vanhoista virsistä, lukemisesta ja kirjoittamisesta. Santakari kirjoitti yhdeksänkymmenvuotispäivänsä tienoilla itsestään nekrologin, jossa hän kuvasi itseään onnekkaaksi mieheksi. Onnea elämään olivat tuoneet erityisesti seurakunta- ja puutarhatyöt, perhe ja rakkaus.²² Esa Santakari kuoli 12.6.2017 Helsingissä 92 vuoden korkeassa iässä.

2.2 Virsikirjauudistus 1986

Virsikirjauudistus tarkoittaa sitä prosessia, joka liittyy *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjan* uudistamiseen ja jonka lopputuloksena on julkaistu uusi virsikirja. Tällöin virsikirjauudistus 1986 kuvaa vuosina 1973–1986 tehtyä virsikirjan uudistustyötä, jonka päätteeksi julkaistiin vuoden 1986 virsikirja. Kuitenkaan esimerkiksi uuden lisävihon julkaisun yhteydessä ei voida puhua virsikirjauudistuksesta, sillä virsikirjauudistuksessa edelliseen virsikirjaan täytyy tulla muutoksia²³.

Suomenkielinen virsikirja on käynyt aikojen saatossa läpi monia eri vaiheita. Nykyinen virsikirja on järjestyksessään kuudes. Ensimmäinen virsikirja, *Jaakko Finnon virsikirja*, toimitettiin noin vuonna 1583, ja seuraava *Hemminki Maskulaisen virsikirja* ilmestyi vuonna 1605. Vuoden 1701 virsikirja, kutsumanimeltään *Vanha virsikirja*, oli käytössä lähes 190 vuotta. Kolme uusinta virsikirjaa ovat vuosilta 1886, 1938 ja 1986, joista uusimman syntyvaiheita käsittelen tutkimuksessani.²⁴

Virsikirjauudistus 1986 sai alkunsa jo 1960-luvulla, kun suomalainen yhteiskunta koki suuria muutoksia niin rakenteellisesti kuin aatteellisestikin. Suomen evankelis-

²¹ Köntti ja Santakari 2017.

²² Santakari 2014.

²³ Peltosaari-Lahtinen 2016.

²⁴ Pajamo 1991, 71–92.

luterilainen kirkko oli usein arvostelun alaisena ja koki ehkä myös siksi uudistuspaineita.²⁵ Virsikirjauudistuksen tärkeimpiä tehtäviä olivatkin muun muassa virsien kieliasun ja aihepiirien tuominen nykyaikaan²⁶.

Varsinainen uudistustyö alkoi vuonna 1973, kun kirkkohallitus asetti tehtävään virsikirjakomitean. Vuonna 1976 komitea laati osamietinnön *Virsikirjauudistuksen periaatteet*, jossa linjattiin uudistustyön pääpiirteet. Vuonna 1979 julkaistiin kokeiluvihko *Uusia virsiä*, josta saadun palautteen mukaan komitea jatkoi työskentelyään. Varsinainen virsikirjaehdotus valmistui vuonna 1984. Sitä tarkistamaan asetettiin virsikirjavalioikunta. Kirkolliskokous hyväksyi uuden virsikirjan vuonna 1986, ja käyttöön se otettiin ensimmäisenä adventtina vuonna 1987.²⁷

2.3 Suomenkielinen virsikirjakomitea

Vuonna 1973 kirkkohallitus nimitti virsikirjakomitean valmistelemaan uutta suomenkielistä virsikirjaa. Komiteaan nimitettiin seuraavat henkilöt:

Pentti Lempiäinen, apul. professori, puheenjohtaja

Anna-Maija Raittila, kirjailija

Niilo Rauhala, kirjailija, pastori

Jukka Malmivaara, lääninrovasti

Esa Santakari, kirkkoherra

Markku Kilpiö, teol. maist.

Reijo Pajamo, fil. lis., kanttori, varapuheenjohtaja

²⁵ Ruonakoski 2012, 5.

²⁶ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja (VK) 1986, esipuhe.

²⁷ VK 1986, esipuhe.

Kuva 1.²⁸ Virsikirjakomitea esittelee mietintöään vuonna 1976. Kuvassa vasemmalta Markku Kilpiö, Reijo Pajamo, Anna-Maija Raittila, Pentti Lempiäinen, Niilo Rauhala, Seppo Suokunnas ja Esa Santakari.²⁹

Sihteerinä toimi pastori Seppo Suokunnas. Vuonna 1976 valmistui komitean osamietintö *Virsikirjauudistuksen periaatteet*. Kun kirkkohallitus oli hyväksynyt tässä mietinnössä esitetyt uudistuslinjaukset, perustettiin teksti- ja musiikkijaosto. Molempiin kutsuttiin uusia jäseniä komitean ulkopuolelta.

Tekstijaosto

Esa Santakari, puh.joht.

Anna-Maija Raittila

Niilo Rauhala

Heikki Vaahtoniemi

Tauno Väinölä

Musiikkijaosto

Reijo Pajamo, puh. joht.

Harald Andersén

T. I. Haapalainen

Markku Kilpiö

Taneli Kuusisto

Komitean virsikirjaehdotus valmistui vuonna 1984. Virsikirjakomitean työskentely päättyi tähän, ja virsikirjauudistuksen saattoi loppuun kirkolliskokouksen asettama virsikirjavalio kunta.³⁰

²⁸ Kotimaa 16.10.2023.

²⁹ Kotimaa 24.10.2023.

³⁰ Pajamo 1991, 93–96; Suokunnas 1992, 161; VK 1986, esipuhe.

3 ESA SANTAKARIN VIRSITYÖSKENTELY

3.1 Komiteatyöskentely

3.1.1 Johdanto pöytäkirjamerkintöihin

Tähän lukuun olen poiminut kronologisessa järjestyksessä ne kohdat virsikirjakomitean ja tekstijaoston pöytäkirjoista vuodelta 1979, joissa Esa Santakari mainitaan. Yleensä näissä poiminnoissa käsitellään Santakarin muokkaamia virsiä, tai Santakari kommentoi kollegansa muokkaamaa virttä. Viitatessani virsiin käytän niitä nimiä ja virsinumeroita, jotka niillä olivat vuoden 1938 virsikirjassa. Vastaavuustaulukko vuoden 1986 virsikirjan virsinumeroihin löytyy tämän tutkimuksen liiteosiosta. Käytän suurimmaksi osin suoria lainauksia pöytäkirjoista, sillä tarkoitukseni on dokumentoida aihetta mahdollisimman tarkasti.

Vuonna 1979 suomenkielinen virsikirjakomitea koostui neljästä elimestä: Virsikirjakomiteasta, työvaliokunnasta, tekstijaostosta ja musiikkijaostosta. Näistä Santakari kuului kolmeen ensimmäiseen. Näillä kolmella ryhmällä oli vuoden aikana yhteensä 47 kokousta, joista Santakari oli läsnä 35:ssä.³¹

Vuoden 1979 kokouspöytäkirjoista ja Santakarin päiväkirjakäsikirjoituksesta oli löydettävissä yhteensä 18 virttä, jotka olivat hänellä muokattavana: virret 5, 9, 11, 49, 59, 62, 70, 179, 182, 188, 209, 405, 414, 422, 459, 460, 462 ja 605³². Virsiä on saattanut olla vuoden aikana enemmänkin, mutta niistä ei ole jäänyt mainintaa päiväkirjaan tai pöytäkirjoihin. Mahdollisista muista virsistä mainintoja voi löytyä esimerkiksi muiden vuosien kokouspöytäkirjoista tai muusta virsikirjakomitean arkistoaineistosta.

Tässä luvussa näytän Santakarin ehdottaman version niissä tapauksissa, kun ne on kirjattu kokonaisuudessaan kokouspöytäkirjaan. Kyseessä ovat virret 9, 11, 179, 182, 459, 460 ja 462. Nämä eivät kuitenkaan ole virsien lopullisia versioita, sillä virsiä on usein vielä muokattu tämän jälkeen komitean ja myöhemmin virsikirjavalioikunnan toimesta.

³¹ KHA Pöytäkirjat (PTK).

³² KHA PTK; PVK.

3.1.2 Vuoden 1979 pöytäkirjamerkinnät

Alkuvuodelta 1979 pöytäkirjoista löytyy muutamia merkintöjä Santakarista. Tekstijaoston kokouksessa 25.1.1979 käsiteltiin Niilo Rauhalan uutta virttä ”Nyt katso Jumalan karitsaa”.

Nyt oli käsiteltävänä N. Rauhalan II versio virren 5. säkeistöstä. Keskustelua aiheutti 1. ja 2. säe. Puheenjohtaja [Santakari] kannatti version muotoa "On Siion saarnaaja suloinen". Päätettiin hyväksyä muuttamatta II versio ja virsi kokonaisuudessaan lähetettiin komiteaan.³³

Virsikirjakomitean kokouksessa 26.3.1979 käsiteltiin Anna-Maija Raittilan suomentamaa Ambrosiuksen iltavirttä ”Isämme, kiitos päivästä”.

Esa Santakari, joka virttä aikaisemmin käsiteltäessä oli poissa, otti virren tekstin vielä uudelleen esiin ja ehdotti säkeeksi 4:2 muotoa "Pelon ja valheen verhot pois". Hyväksyttiin Santakarin tekemä muutosehdotus.³⁴

Virsikirjakomitean kokouksessa 21.5.1979 keskusteltiin Santakarin palkkaamisesta päätoimiseksi runoilijaksi.

Suullisesti sihteeri oli saanut kuulla kirkkoneuvos Kai Sarsalta, että hän ei voi ehdottaa hyväksyttäväksi komitean esitystä Esa Santakarin palkkaamisesta päätoimiseksi runoilijaksi lomansa aikana loka-marraskuussa. Neuvoteltuaan Sarsan ja Santakarin kanssa sihteeri oli esittänyt, että Santakari saataisiin palkata elokuun ajaksi ja lokakuun alkupuoleksi, jolloin hän on virkavapaana kirkkoherran toimestaan. Katsottiin neuvoteltu uusi ajankohta sopivaksi. Kirkkohallitus hyväksyyne esityksen tämän mukaisesti.³⁵

Kesä-heinäkuussa komitea ei pitänyt kokouksia. Elokuussa Santakari aloitti varsinaisen virsityöskentelynsä, ja pöytäkirjoissa alkoi näkyä merkintöjä hänen muokkaamistaan virsistä.³⁶ Tekstijaoston kokouksessa 16.8.1979 Santakari palautti muokattuna virret 59, 70, 182, 459, 460, 179, 209, 405, 414, 422 (kaksi versiota) ja 462.³⁷

³³ KHA PTK Tekstijaoston pöytäkirjat (TJP) 2/1979.

³⁴ KHA PTK Komitean pöytäkirjat (KP) 9/1979.

³⁵ KHA PTK KP 11/1979.

³⁶ KHA PTK.

³⁷ Kaikista näistä virsistä ei ole erikseen kommentteja kokouspöytäkirjoissa. Näistä ja muista Santakarin muokkaamista virsistä löytyy kuitenkin muokatut versiot kokonaisuudessaan Kirkkohallituksen arkistoaineistoista.

Samassa kokouksessa käsiteltiin Santakarin muokkaamaa virttä 182 ”Autuuden ja armon sana”.

Hyväksyttiin komiteaan korjattuna Santakarin versio, joka oli alkuperäisen pohjalta laadittu 7-säkeistöiseksi ja johon on otettu Lönnrotin hylkäämää aineistoa. Hyväksyttiin siis seuraavanlaisena:

*1. Herran armon, voiman sana
kulkee maihin kaukaisiin,
valheen vallat voittavana
tunkee kansain sydämiin,
särkee kahleet saatanaan,
auttaa alta kuoleman.*

*2. Valon, vapauden sana
kaataa väärät jumalat,
pelon muurit murtavana
johtaa kansat sokeat
valkeutta seuraamaan,
Herraa kunnioittamaan.*

*3. Autuuden ja armon sana
temppeleitä rakentaa,
lippunamme loistavana
seurakunnan kokoaa,
rukouksen hengen suo,
Herran nimeen avun tuo.*

*4. Herran armon, ristin sana
haavat kaikki parantaa,
veljesmieleen ohjaavana
yhteiskuntaa lujittaa.
Kuuliaisuus Herralle
siunaus on kansalle.*

*5. Rauhan, rakkauden sana
yhteisvastuun virittää,
itsekkyyden voittajana
tervehdyttää, yhdistää.
Näin on Herran rakkaus
kansain rauhan perustus.*

*6. Elämän ja toivon sana
antaa toivon elävän,
synnin vallan kaatajana
kuolemaan luo elämän.
Joka uskoo, elää saa.
Herra rauhan lahjoittaa.*

*7. Jeesus Kristus, sanassasi
kulje kaikkeen maailmaan.
Meidätkin vie mukanas
armostasi kertomaan,
että kerran kaikki maa
nimeäsi kiittää³⁸*

³⁸ KHA PTK TJP 10/1979.

Virsikirjakomitean kokouksessa 17.8.1979 luettiin kesän aikana saapunutta postia, ja Kirkkohallituksen suostumus palkata Santakari päätoimiseen työhön ajalle 1.–31.8.1979 ja 1.–15.10.1979 varmistui. Samassa kokouksessa käytiin keskustelua muokkaustyön kielellisistä periaatteista.

Keskustelu lähti liikkeelle Santakarin kysellessä, voidaanko sittenkään hyväksyä muotoa "Valtaa ja mainettaan" virren 6 säkeistössä kolme. – – Virren 6 osalta ei kuitenkaan tehty mitään muutosta.³⁹

Tekstijaoston kokouksessa 10.9.1979 käsiteltiin Santakarin muokkaamia virsiä 459 ”Oi Herra, siunaa päämies maamme”, 460 ”Ylistä Herraa Jumalaa”, 462 ”Sun kätes, Herra, voimakkaan” ja 179 ”Siion, kutsu kansat maan”.

Virsi 459, muokkasi Esa Santakari

Hyväksyttiin teksti komiteaan seuraavassa muodossa:

*1. Oi Herra, korkein Valtiaamme,
armahda, kaitse kansaamme.
Varjele, siunaa päämies maamme
ja eduskuntaa hallitse.
Suo vallankäyttöön viisautta
ja vastuun mieltä, rakkautta.*

*2. Oi Herra, siunaa Suomen kansa,
tee siitä palvelijasi,
se että täällä toimissansa
sinua aina kuulisi.
Suo mieli uskollinen meille,
menestys Suomen heimon teille.*

*3. Oi Herra, siunaa synnyinmaamme
runsailla taivaan lahjoilla,
niin ahkeralla työllä saamme
rakentaa maata rauhassa.
Saa vielä lapsenlapset kiittää,
kun halki aikain armo riittää.*

³⁹ KHA PTK KP 14/1979

Virsi 460, muokkasi Esa Santakari

Hyväksyttiin virsi komiteaan seuraavassa muodossa:

*1. Ylistä Herraa Jumalaa
nyt Suomen maa ja kansa.
Yhdessä kaikki veisatkaa
suuresta armostansa.
On kallis, suuri asia
Herralta laulaa kiitosta
ajasta aikaan aina.*

*2. On Herra maamme siunannut
ja leivän meille suonut.
Hän sanallaan on valaissut
ja Hengen voimaa tuonut.
Hän halki aikain johtaen
ja vaaroissamme varjellen
vapaaksi maan on tehnyt.*

*3. On ilman Herraa turvamme
heikosti rakennettu,
vaan Jumala on linnamme,
vankasti perustettu.
Kun Herra kansaa vahvistaa,
se siunausta kylvää saa
maailman ääriin asti.*

Todettiin, että kolmannessa säkeistössä ei enää Lönrotin jälki näy, vaan kysymyksessä on Esa Santakarin luomus.

Virsi 462, muokkasi Esa Santakari

Hyväksyttiin Esa Santakarin teksti korjauksin komiteaan. Hyväksytty muoto on seuraava:

*1. Kätesi, Herra, voimakkaan
suo olla turva Suomen maan
niin sodassa kuin rauhassa
ja murheen, onnen aikana.*

*2. Armosi meille suonut on
kalleinta alla auringon.
Ei läheltä, ei loitompaa
voi löytää maata rakkaampaa.*

*3. On isät täällä taistelleet
ja uskoneet ja toivoneet.
Me saimme saman isänmaan
ja saman osan onnekkaan.*

*4. Ja kerran meidän teitämme
kulkevat täällä lapsemme.
He saavat lailla isien
luo Herran käydä rukoillen.*

5. *Oi Herramme, jää siunaamaan
nyt rannat rakkaat synnyinmaan.
Suo aina rauha suloinen
ja estä sota verinen.*

6. *Nyt siunaa toimet vakaiset
ja uskolliset sydämet.
Lyö maahan pahan kylväjät,
vahvista rauhantekijät.*

7. *Näin turvaa kansan vapaus,
suo sille itseluottamus,
niin että aina iloita
yhdessä saamme Suomesta.*

8. *Kun autoit valoon tämän maan
kuin kedon kukan kummustaan,
sen anna valon voimalla
myös kasvaa täyteen mittaansa.*

9. *On valo sana Jumalan,
aurinko kaiken maailman.
Sen paistaa salli Suomessa
polvesta polveen kirkaana.*

Virsi 179, muokkasi Esa Santakari

Esa Santakari totesi taustaksi, että Spegelin tekstimuoto ja Runebergin tekstimuoto sekä Lönnrotin versio eroavat melkoisesti toisistaan. Santakari on käyttänyt aika paljon Runebergin tekstiä ja lyhentänyt virren 8-säkeistöiseksi. Hyväksyttiin teksti komiteaan seuraavassa muodossa:

1. *Siion, kutsu kansat maan
Herrallesi veisaamaan.
Hän on hyvä kuningas,
hallitsija laupias.*

2. *Suuri on hän voimassaan,
suuri viisaudessaan.
Suuri Herran armo on,
muuttumaton, pohjaton.*

3. *Rauhaa täynnä saapuu hän
lailla aamun lempeän.
Oikeutta vaatien
hän on turva köyhien.*

4. *Monille on maailma
kylmä, kova, kavala.
Heitä Herra puolustaa,
sorrettuja holhoaa.*

5. *Hän on uhrin antanut,
lunnaat kaikki maksanut.
Hiljaa hänen voimastaan
kasvaa toivo päällä maan.*

6. *Hän on koonnut armollaan
maailmasta omiaan,
vielä kutsuu, kokoaa,
alttiutta odottaa.*

*7. Kautta maiden äärien,
yön ja päivän piirien,
kerran hänen edessään
polvistumme kiittämään.*

*8. Saavu, Kristus, joudu jo,
riennä, armon aurinko!
Vie jo voittoon valtasi
maailmalle valoksi.⁴⁰*

Tekstijaoston kokouksessa 8.10.1979 käsiteltiin Irja Hiironniemen muokkaamaa virttä 252 ”Avion tänne Jumala”.

Esa Santakari toivoi, että virressä korostettaisiin enemmän rakkautta loppusäkeistössä, mahdollisesti myös virren alussa. Virren tulisi päättyä rukoukseen.⁴¹

Virsikirjakomitean kokouksessa 9.10.1979 Santakarille annettiin muokattavaksi virret 9 ”Kristus tulee, Kuningas” ja 11 ”Sun seurakuntas odottaa”. Samassa kokouksessa keskusteltiin virsien 59 ”Voi, tuskassaan” ja 70 ”Ken murheetta voi katsella” yhdistämisestä.⁴²

Musiikkijaosto kiinnittää huomiota siihen, että virsissä 59 ja 70 on sama sävelmä ja että kysymyksessä on sama virsiteksti. Esa Santakari ehdotti, että käsitellään näiden virsien mahdollista yhdistämistä vasta sen jälkeen, kun tekstit on ensin käsitelty tekstijaostossa. Esa Santakari on tekstijaostolle laatinut näistä teksteistä alustavat muokkaukset ja yrittänyt tällöin virren 70 kohdalla korostaa sitä, että kysymyksessä on Jeesuksen hautaamisen virsi. Virsien mahdollinen yhdistäminen jätettiin pöydälle. Tekstijaostolle kuitenkin lähetettiin terveisinä, että myöskin yhdistäminen on mahdollista.⁴³

Virsikirjakomitean kokouksessa 14.11.1979 käsiteltiin jälleen Santakarin muokkaamaa virttä 179 ”Siion, kutsu kansat maan”. Komitea teki virteen pieniä muutoksia, vaihtoi muutamien säkeistöjen paikkoja ja kirjoitti yhden uuden säkeistön⁴⁴.

Pentti Lempiäinen toivoi, että nykyisen kuudennen säkeistön ajatukset tulisivat myös uuteen virteen mukaan. Tämä hyväksyttiin ja komiteassa muokattiin uuden säkeistön teksti muotoon: ”Kerran kaikki kansat maan / notkistavat polviaan, / valtiaatkin mahtavat / Herran eteen vaipuvat”. Esa Santakarin mukailemaan virteen muutettiin säkeistöjen järjestystä siten, että 3. säkeistöstä tuli uuden virren

⁴⁰ KHA PTK TJP 11/1979.

⁴¹ KHA PTK TJP 12/1979.

⁴² Virsien 59 ja 70 muokatut versiot löytyvät tämän tutkimuksen luvusta 3.2.2.

⁴³ KHA PTK KP 18/1979.

⁴⁴ Muuttuneet kohdat on tässä tutkimuksessa erotettu tummennetulla tekstillä.

neljäs säkeistö, 4. säkeistöstä viides, 5. säkeistöstä kolmas, 7. säkeistöstä kahdeksas ja 8. säkeistöstä yhdeksäs. Hyväksyttiin sävelmä musiikkijaoston ehdottamassa muodossa (= nyk.) ja teksti seuraavassa muodossa:

1. *Sioon, kutsu kansat maan
Herrallesi veisaamaan.
Hän on hyvä kuningas,
hallitsija laupias.*

2. *Suuri **hän on** voimassaan,
suuri viisaudessaan.
Suuri Herran armo on,
muuttumaton, pohjaton.*

3. *Hän on uhrin antanut,
lunnaat kaikki maksanut.
Hiljaa hänen voimastaan
kasvaa toivo päällä maan*

4. *Rauhaa täynnä saapuu hän
lailla **virran väkevän**.
Oikeutta vaatien
hän on turva köyhien.*

5. *Monille on maailma
kylmä, kova, kavala.
Heitä Herra **holhoaa**,
sorrettuja **puolustaa**.*

6. ***Omansa hän kokoaa**,
alttiutta odottaa,
heitä kutsuu, herättää,
palvelukseen lähettää.*

7. *Kerran kaikki kansat maan
notkistavat polviaan,
valtiaatkin mahtavat
Herran eteen vaipuvat.*

8. *Kautta maiden äärien,
yön ja päivän piirien,
kerran hänen edessään
polvistumme kiittämään.*

9. *Saavu, Kristus, joudu jo,
riennä, armon aurinko!
Vie jo voittoon valtasi
maailmalle valoksi.⁴⁵*

Tekstijaoston kokouksessa 3.12.1979 käsiteltiin Santakaran muokkaamia virsiä 9 ”Kristus tulee, Kuningas” ja 11 ”Sun seurakuntas odottaa”.

⁴⁵ KHA PTK KP 20/1979.

Virsi 9, muokkasi Esa Santakari

Hyväksyttiin teksti komiteaan seuraavassa muodossa:

1. "Kristus tulee, Kuningas!"

Riemuviestit kajahtavat.

Saavu, Herra laupias!

Kaikki portit aukeavat.

Mitä löydät luonani,

kaikki se on omaasi.

2. Kristus, tule, olenhan

kastettu jo omaksesi.

Anna sanan siunaavan

saattaa julki autuutesi,

että nöyrin sydämin

vastaan sinut ottaisin.

3. Kristus, tule perkaamaan

kaikki synty sielustani.

Itse en voi milloinkaan

pestä omaatuntoani.

Sen vain veri puhdistaa,

armo sielun kaunistaa.

4. Kristus, ehtoollisessa

saavu, täytä lahjoillasi.

Täällä jo kuin taivaassa

anna elää seurassasi.

Saavu, asu minussa,

riemuita suo sinussa.

5. Kristus, tule, lahjoita

Henki Pyhä sydämeeni

kirkastamaan sinua,

johdattamaan askeleeni.

Kuule harras pyyntöni:

Jeesus, tule luokseni.

Virsi 11, muokkasi Esa Santakari

Esa Santakari mainitsi, ettei hänellä ollut käytettävissään Dora Rappardin alkuperäistä tekstiä. Santakari oli laajentanut 3. säkeistön sisältöä ottamalla mm. palvelustyön mukaan ("palvella veljiäsi"), mutta jaosto halusi kolmannen, samoin kuin neljännenkin säkeistön lähemmäksi nykyistä tekstisisältöä. Ensimmäisen säkeistön käsittelyssä tuli esille "voi" ja "ah" sanojen käyttö. Tauno Väinölä mainitsi, että Raamatussa esiintyy sana "voi" muttei sanaa "ah". Tästä syystä olisi virsissä vältettävä liiallista "ah" sanan käyttöä. Hyväksyttiin komiteaan seuraavassa muodossa:

*1. Nyt seurakunta odottaa
toivossa ristin tiellä.
On ahdistusta täynnä maa,
vaan viivyt, Herra, vielä.
Voi, milloin kuivaat kyyneleet
ja vaivastamme lopun teet?
Jo joudu, Herra Jeesus!*

*3. Suo meidän aina valvoa
ja kestää uskossamme.
Rohkaise heikot armolla,
kun saavut, Auttajamme,
kun kohta huudon pauhina
soi sydänyössä valtava:
”Nyt Ylkä häihin saapuu!”*

*2. Jo täällä seurakunnassa
kanssamme aina kuljet,
suot voimaa armon sanasta
ja siunauksen suljet.
Vaan silti, Herra kaipaamme:
kasvosi nähdä tahdomme.
Jo joudu, Herra Jeesus!*

*4. Sinua, Jeesus, kaipaamme
ja taivaan ihanuutta.
Taivaassa kuivuu kynele,
veisaamme virttä uutta.
Suo kestävyyttä kaikille
ja voimaa toivonvirrelle:
Jo joudu, Herra Jeesus!⁴⁶*

Virsikirjakomitean kokouksessa 4.12.1979 käsiteltiin Niilo Rauhalan muokkaamaa virttä 31 ”Kas, kirkas nyt kointähtönen”.

Esa Santakari mainitsi aluksi ne muutokset, jotka tekstiin oli tehty tekstijaoston kokouksessa edellisenä päivänä. Samalla hän kertoi, että virsi on alkuaan ollut 7-säkeistöinen ja että kaste-käsitettä ei esiinny alkutekstissä, vaan se on tullut suomalaiseseen virsikirjaan J.L. Runebergin kautta.⁴⁷

Vuoden viimeisessä virsikirjakomitean kokouksessa 12.12.1979 hyväksyttiin Esa Santakarin muokkaamat virret 9 ”Kristus tulee, Kuningas” ja 11 ”Sun seurakuntas odottaa”. Kyseisiä virsiä oli käsitelty reilu viikko aikaisemmin 3.12.1979 tekstijaoston kokouksessa. Virressä 9 ensimmäinen säkeistö oli muuttunut ensimmäistä säettä lukuunottamatta täysin. Toisessa säkeistössä muuttui yksi säe. Säkeistöt 3–5 pysyivät samoina (ks. s. 21).

⁴⁶ KHA PTK TJP 15/1979.

⁴⁷ KHA PTK KP 21/1979.

*1. "Kristus tulee. Kuningas!"
Riemuviesti kertoo siitä.
Saapuu Rauhanruhtinas.
Sydämeni nöyry, kiitä!
Annan valtiaalleni
elämäni, kaikkeni.*

*2. Kristus, tule, olenhan
kastettu jo omaksesi.
Anna sanan siunaavan
saattaa julki autuutesi,
että portit avaisin,
vastaan sinut ottaisin.*

Virressä 11 muutoksia oli tehty ensimmäiseen ja neljänteen säkeistöön. Toinen ja kolmas säkeistö pysyivät 3.12.1979 kokouksessa hyväksytyssä muodossa (ks. s. 22).

Virsi 11, Muokkasi Esa Santakari.

Komitea halusi palauttaa 1. säkeistöön sanan "kirkko". Tämä esiintyi jo komitean aikaisemmassa versiossa, mutta tekstijaosto otti sen tilalle sanan "seurakunta", joka esiintyy myös virren nykyisessä muodossa. Tekstijaoston ehdottama huudahdus "Voi, milloin" (1:5) muutettiin muotoon "oi, milloin". Samoin muutettiin viimeisessä säkeistössä esiintyvä ilmaisu "Taivaassa kuivuu kyynel" nykyiseen tekstimuotoon "Ah, siellä kuivuu kyynel". Muutenkin 4. säkeistö haluttiin säilyttää mahdollisimman lähellä nykyistä tekstisisältöä. Esa Santakari kertoi, ettei hänellä ollut muokkaustyössään käytettävissä Dora Rappardin alkuperäistekstiä. Hyväksyttiin virsi korjauksin seuraavassa muodossa:

*1. **Sinua kirkko odottaa**
toivossa ristin tiellä.
On ahdistusta täynnä maa,
vaan viivyt. Herra, vielä.
Oi, milloin kuivaat kyneleet
ja vaivastamme lopun teet?
Jo joudu. Herra Jeesus!*

*4. Sinua, Jeesus, kaipaamme
ja taivaan ihanuutta.
Ah, siellä kuivuu kyynel,
veisaamme virttä uutta.
Suo kestävyyttä kaikille
Ja voimaa toivonvirteemme
Jo joudu. Herra Jeesus!⁴⁸*

⁴⁸ KHA PTK KP 22/1979.

3.2 Päiväkirjamerkinnät

3.2.1 *Velvollisuuksien ja vapauden ristiaallokossa*

Kaikki tämän luvun viittaukset ovat Esa Santakarin julkaisemattomasta päiväkirjakäsikirjoituksesta vuodelta 1979, johon viitataan lyhenteellä PVK. Nostan päiväkirjasta erityisesti sellaisia lainauksia, jotka kuvaavat Santakarin persoonaa, monialaisuutta sekä erityisesti hänen suhdettaan musiikkiin, työhön ja kirjoittamiseen. Näiden lisäksi päiväkirjassa käsitellään paljon esimerkiksi teologiaa, kirjallisuutta, kuvataiteita ja puutarhanhoitoa, mutta näiden käsittelyn rajaan tutkimukseni ulkopuolelle.

Vuosi 1979 alkoi tammikuun ensimmäisen illan päiväkirjamerkinnästä. Santakari kuunteli nauhalta J. S. Bachin sopraanoariaa *Ich bin vergnügt in meinen Leiden*, ja pohti suhdettaan kirjoittamiseen.

Haluamme tekstimme pysyvän paikoillaan ja juuri sellaisena vaikuttavan kaiken muutoksen keskellä. – – Mutta miksi minäkin tähän kirjoittamiseeni aikaani hukkaan, hukkaan aikaani? Seinäkello nakuttaa joka sekunti, sillä panin sen taas käyntiin; mutta heti tahtoisin sen pysähdyttää. Siinä on liian kova ääni.⁴⁹

Santakarilla oli ilmeisen suuri tarve ja halu kirjoittaa omia ajatuksiaan talteen. Tämän voi päätellä jo Santakarin huomattavan suuresta julkaistun ja julkaisemattoman kirjallisen tuotannon määrästä. Suhde kirjoittamiseen ei kuitenkaan monien muiden kirjailijoiden tavoin ollut mutkaton. Tästä kertoo myös eräs helmikuun merkintä liittyen *Keskiajan kivikirkot* -kirjan esipuheeseen⁵⁰, mitä hän kirjoitti Händelin e-mollikonsertron soidessa:

Kaiken aikaa tunnen, miten köyhiä ja kalpeita ovat sanani. Minua painaa myös Otavan suoman sivumäärän pakko kirjoittaa lyhyesti. En löydä sellaista ilmaisua, joka itseäni tyydyttäisi. – – Mikä minut on pannut tällaisiin töihin, joita en kuitenkaan hallitse niin hyvin kuin haluaisin? Helpompaa olisi tänäkin aamuna lähteä kymmeneksi kansliaan, tavanomaisiin kirkkoherrarutiineihin, ellei olisi näitä kirjoittamisia rasitteina.⁵¹

Kaikista kirjoittamiseen liittyvistä vaikeuksista ja ahdistuksestakin huolimatta Santakarin rakkaus kirjoittamista kohtaan tulee ilmi muun muassa seuraavista merkinnöistä:

⁴⁹ PVK 1.1.

⁵⁰ Santakari ja Savolainen 1979.

⁵¹ PVK 12.2.

Postillan kirjoittaminen minua parhaiten kutsuu, olkoonkin että se voi hyvin jäädä pelkäksi työksi pöytälaatikkoon. Se olisi kuitenkin ominta itseäni (ehkä vielä enemmän kuitenkin nämä päiväkirjat).⁵²

Tartuin kirjoitustöihin ja sain lopultakin 3. adventtisunnuntain saarnan mieleisekseni. Iloitsin sitä tehdessäni. Urakka [postilla] tuntuu valtavalta, mielettömältä ihan. Ilman rukousta ja ilman erikoista johdatusta en siitä selviä. Aika ajoin olen kuitenkin ollut tuntevinani, että teen siinä elämäni tärkeintä työtä.⁵³

Koko työ tuntuu turhalta: paljon kirjojen tekemisellä ei ole loppua. Kun kuitenkin itselleni jotain kirkastuu ja jotenkin itse rohkaistun, ajattelen, että ehkä joskus joku toinenkin tästä jotain saa – ja niin jatkan työtäni.⁵⁴

Alkuvuodesta Santakari aloitti puolen vuoden virkavapautensa Hakavuoren kirkkoherran virastaan⁵⁵. Vaikka suurin osa virkavelvollisuuksista jäi tauolle, jäljelle jäivät hallinnolliset tehtävät sekä monet viran ulkopuoliset työt ja velvoitteet. Näihin kuuluivat muun muassa erinäiset kirjoitusprojektit, virsimuokkaustyö sekä omenanviljelijän raskaat puutarhatyöt. Läpi vuoden Santakarin merkinnöistä näkyy pohdintaa työn merkityksestä ja omasta minäkuvasta: Onko hän pappi, kirjailija vai viljelijä, ja miten rajallinen käytettävissä oleva aika on jaettavissa kaikkien velvollisuuksien ja intohimojen kesken.

Monet kokevat, että työ vie voimia, ja tietenkin se viekin niitä voimia, jotka leväten uudistuvat. Itse olen kokenut, että työ antaa voimia. Mutta alkuun pääseminen on usein vaikeata. – – Uskon, että ruumiilliset työt ovat ylipäänsä kevyempiä kuin henkiset. Uskon myös, että henkisen työn tekijä välttämättä tarvitsee ruumiillisen työn hikeä.⁵⁶

Jos seurakuntatyötä kunnolla yrittää, ei tahdo jaksaa tehdä enää mitään muuta. – – Hautausmaateksti ei siis ole edistynyt. Harvoin, tuskin koskaan olen kahdeksaa liuskaa kirjoittanut näin vaikeasti. Ihmisen ei pitäisi luvata mitään muuta kuin sellaista, mikä lähtee omasta sydäimestä, omasta halusta.⁵⁷

Tässä tekee työtä mies, jonka usko on kovalla koetuksella etäällä säännöllisestä seurakuntaelämästä, joka nyt osoittautuu välttämättömäksi uskossa pysymiselle. Tässä tekee työtä mies toivossa, että jotain vielä siunaantuisi, ettei vielä olisi

⁵² PVK 6.5.

⁵³ PVK 3.7.

⁵⁴ PVK 11.7.

⁵⁵ PVK 28.2.

⁵⁶ PVK 15.8.

⁵⁷ PVK 8.12.

kuivettunut hedelmättömyyteen. Tässä tämä mies kukkivan juhannusruusun naapurina, kukkiva sireeni silmiensä näkökentässä kesän parhaana aikana, joka niin pian menee ohitse, tämä köyhä mies ja niin rikas.⁵⁸

Viljelystyö Linnunlaulun omenatilalla tuntui usein olevan Santakarille kaikista mieluisinta, ja hän kirjoitti usein kaipaavansa tilalleen. Santakari nautti Linnunlaulun ruumiillisista töistä, mutta sai paremmin myös levätyä, luettua kirjoja ja kuunneltua musiikkia omenatilan rauhassa.

Kuuntelin linnunlaulua ja mielessäni oli voimakas tunto siitä, että ihmisen tulisi saada elää luonnon mukana, osana luonnosta, luonnon rytmissä, tuntea yhteenkuuluvuutta luonnon kanssa, vastuunsa luonnosta.⁵⁹

Luontoon ja erityisesti kukkiin liittyvistä kuvauksista näkyy myös Santakarin estetiikantaju ja kauneuden arvostus, mikä näkyi myös hänen mieltymyksessään taiteisiin ja erityisesti kuvataiteeseen.

Luojan antama juhlapäivä oli mitä kaunein. Nämä sydänsuven pysähtyneet hetket... kun taivas on sininen ja siniristolippu on kiertynyt tankonsa ympärille, kun juhannusruusut ovat täynnä suuria, valkeita kukkia, joista jo terälehtiä varisee nurmikolle, kun sireeni tuoksuu kauas, unikot ovat täydessä kukassa ja särkynytsydän komeampi kuin koskaan – juurellansa helakansinisten orvokkien matto.⁶⁰

Yksi Santakarin rakkaimmista harrastuksista oli klassisen musiikin kuuntelu. Noin joka neljännessä vuoden päiväkirjamerkinnässä on vähintäänkin mainittu, mitä musiikkia sinä päivänä on kuunneltu. Päiväkirja sisältää myös sivukaupalla analyysia ja pohdintaa lähinnä W. A. Mozartin ja J. S. Bachin teoksista. Nämä kaksi säveltäjää nousevatkin päiväkirjamerkintöjen perusteella ylivoimaisesti vuoden kuunnelluimmiksi. Muut vuoden aikana kuunnellut säveltäjät olivat L. van Beethoven, J. Brahms, D. Buxtehude, F. Chopin, C. Demantius, C. Franck, C. W. Gluck, J. Haydn, G. F. Händel, C. Orff, G. P. da Palestrina, G. B. Pergolesi, A. Sallinen, R. Schumann, G. Tartini, P. Tšaikovski ja F. M. Veracini. Klassisen musiikin lisäksi Santakari kuunteli muun muassa jazzia, negrospirituaaleja, ortodoksista musiikkia sekä tietysti paljon luterilaisia virsiä. Musiikin tärkeys näyttäytyy myös siinä, miten hän vaikuttaa ymmärtävänsä ja kokevansa muita taiteita musiikillisten kokemusten ja vertauksien kautta: kuvataiteen katselu on

⁵⁸ PVK 21.6.

⁵⁹ PVK 4.5.

⁶⁰ PVK 24.6.

samanlaista lepoa sielulle kuin Mozartin kuuntelu, tai maalauksen siveltimenvedot ovat kuin pianistin kosketus.⁶¹

Musiikilla oli suuri vaikutus Santakarin mielialaan. Hän kuvasi musiikin kuuntelua usein virvoittavaksi ja virkistäväksi, ja sillä hän pystyi vaikuttamaan omaan mielialaansa positiivisella tavalla.

Musiikki vähän virvoittaa: Haydnin hyvä sinfonia n:o 22, *Filosofi*. – – Ihminen kuuntelee musiikkiakin mielialansa rajoittamana, mutta usein musiikki lopulta voittaa ja valloittaa mielialan.⁶²

Bachin urkukoraalit tuovat parantavaa voimaa sisimpään, tekevät hyvää ihan ruumiillisesti koettavalla tavalla.⁶³

Vaihdan radion levyyn: Mozartin A-duuri pianokonsertto (KV 488). Sen tunnelmat nousevat kuin omasta sisimmästäni, sen hitaan osan viheriöivään, salaiseen puutarhaan pakenen tätä syksyistä harmautta.⁶⁴

Santakarille musiikki ja usko vaikuttavat olleen kiinteästi yhteydessä toisiinsa, ja musiikin kuuntelu oli hänelle usein hengellinen kokemus. Hän pohti myös, josko rukous olisi jonkinlaista musiikkia ihmisen sisimmässä. Tästä hän kirjoitti kuunneltuaan levyiltä ortodoksista musiikkia.⁶⁵ Seuraavissa merkinnöissä hän pohti musiikin uskonnollista merkitystä:

[Mozartin] Kruunajaismessun sopraanosoolo *Angus Dei* on kauneimpia lauluja, mitä tiedän, yksinkertainen, lohduttava, ihmisläheinen ja lopussa se kohoaa vaativaan voimaan. – – Mozartin messut ovat merkinneet uskon avartamista erikoiseen suuntaan: ei vain aurinkoiseen, vaan myös intiimiin ja lyyriseen, sydämelliseen ja rakastettavaan. – – Minusta tuntuu, että Bach kirjoitti messujaan uskon salaisuudesta, Mozart kirkon salaisuudesta käsin. Ne eivät ole eri asioita, mutta vaaditaan tosi lujaa uskoa, jotta pysyisi uskossa ilman kirkon salaisuutta.⁶⁶

Kuuntelen [Mozartin] lyhyen *Andanten* uudestaan, ja ihmettelen taiteen voimaa: säveltäjän ahdistus ja voitto koituu kiitolliselle kuulijalle sisäiseksi puhdistukseksi ja uudistukseksi. Mitä yhteistä on tällä kokemuksella ja pyhän ehtoollisen nauttimisella? Paljon.⁶⁷

⁶¹ PVK 15.5.

⁶² PVK 13.1.

⁶³ PVK 11.7.

⁶⁴ PVK 27.10.

⁶⁵ PVK 30.5.

⁶⁶ PVK 24.3.

⁶⁷ PVK 22.8.

Vuoden aikana päiväkirjasta nousee useasti esiin musiikin kuuntelun ja velvollisuuksien suorittamisen vastakkainasettelu. Yleensä musiikin kuuntelu voittaa.

En jaksa enää lähteä rovastikunnan kirkkomusiikki-iltaan. Kuuntelen kotona rauhassa Mozartia.⁶⁸

Mozart häiritsee keskittymistä saarnaan; toinen olisi otettava, toinen jätettävä. A-duurisonaatti viululle ja pianolle (KV 526) kuitenkin voittaa.⁶⁹

Nyt levyttä toinen [Bachin] brandenburgilaisista konsertoista, hidas osa. En malta kirjoittaa, kuunnella täytyy.⁷⁰

3.2.2 Päiväkirjamerkinnot suhteessa virsityöskentelyyn

Alkuvuodesta 1979 Santakarilla ei vielä ollut omaa virsienmuokkaustyötä, mutta elämä oli muuten kiireistä. Tammikuussa hän kirjoitti muutamaan otteeseen ihailemansa Niilo Rauhalan kanssa tekemästä virsimuokkaustyöstä.⁷¹ Tekstijaoston kokous 20.2. jäi väliin *Keskiajan kivikirkot*⁷² -kirjan kirjoitustöiden takia.⁷³ Peräti kuuden tunnin virsikirjakomiteakokouksesta taas on maininta 5.3.⁷⁴ Santakari sai virsistä voimaa kiireisen arjen keskellä, ja puhui usein virsien merkityksestä:

Tänään oli hautauspäivä. Ensin 92-vuotias, sitten 32-vuotias. Muistotilaisuudessa veisattiin kuin vain harvoin. Virret vapauttavat pahimmasta tuskasta, uskossa on turva vaikeimpinakin hetkinä.⁷⁵

Kun oma jumalanpalveluksemme alkoi seurakunnan voimakkaasti veisaamalla virrellä ”Nyt suuri päivä koitti”, tunsin jälleen, mikä luovuttamaton aarre meillä luterilaisilla on virsilaulussamme. Juuri se tekee jumalanpalveluksestamme ainutlaatuisella tavalla yhteisen eikä tunnu siltä, kuin sivullisena katselisi näytelmää.⁷⁶

⁶⁸ PVK 4.2.

⁶⁹ PVK 5.4.

⁷⁰ PVK 8.8.

⁷¹ PVK 9.1., 10.1.

⁷² Santakari ja Savolainen 1979.

⁷³ PVK 20.2.

⁷⁴ PVK 5.3.

⁷⁵ PVK 31.3.

⁷⁶ PVK 15.4.

Virsikirjakomitean kokouksessa 21.5. oli puitu Santakarin runoilijaksi palkkaamisen ajankohtaa.⁷⁷ Päiväkirjassa kerrotaan päivän olleen rasittava. Santakari tuskaili jo etukäteen sitä, miten virkavapausaika tulee olemaan kiireinen ja raskas. Hän täyttäisi mieluummin aikansa muun muassa lukemalla romaaneja, joita on jo kauan halunnut lukea, mutta joiden lukemista on kiireiden takia joutunut lykkäämään. Tämän pohdinnan päätteeksi hän inspiroitui kaunokirjallisuuden merkityksestä, sisuuntui ja päätti lukea *Kotiopettajattaren romaanin*.⁷⁸

Kesällä kokoukset olivat tauolla. Tulevaan virsimuokkaustyön alkamiseen viittaa heinäkuinen merkintä, missä Santakari tutki saksalaisesta virsijulkaisusta Kirchengesangbuchista virttä ”Schmücke dich, o liebe Seele”, ja mainitsi kyseisen virsijulkaisun odottavan jo virsityön alkamista. Samana päivänä hän oli muutenkin saksalaisissa tunnelmissa kuunnellessaan Bachin urkukoraaleita ja analysoidessaan niitä päiväkirjaansa.

Santakarin virsimuokkaustyö alkoi heinäkuun lopussa. Töiden aloittamista edeltävänä iltana Santakari veisasi tulevaa työtaakkaa ajatellen Siionin kanteleesta:

*”Kun muuten työ on raskasta ja varsin vaikeaa, sen armos mieluisaksi ja helpoks muodostaa. Kun työhön ryhtyessä mä mietin mielessäin: Sen teenkin Jeesukselle, on helppo tehtävään.”*⁷⁹

Virsimuokkaustyö alkoi 31.7. heti aamusta rukouksella:

Alan virsikirjatyöni symbolisesti ja todellisesti virrestä 209: ”Jeesus, sana elämän, tule meidän keskellemme”. Oi Herra, anna menestys! Anna kärsivällisesti kuunnella niin alkutekstien kuin entisten käännöstenkin sanomaa. Anna nöyryyttä, etten heikentäisi vanhoja virsiä, jotka on uudistettaviksi uskottu. Anna neuvokkuutta, anna oikeat sanat. Anna ennen kaikkea oikea henki, oi Pyhä Henki!⁸⁰

Seuraavien muutaman viikon aikana Santakari muokkasi ainakin virsiä 59, 70, 179, 182, 414, 422, 459, 460, 462 ja 605. Hän teki keskimäärin kahdeksantuntisia työpäiviä, joskus päivät venyivät pidemmiksikin. Hän vietti tämän ajan Linnunlaulun omenatilallaan, ja virsityön vastapainoksi huhki puutarhassa ja kuunteli musiikkia,

⁷⁷ KHA PTK KP 11/1979.

⁷⁸ PVK 21.5.

⁷⁹ PVK 30.7.

⁸⁰ PVK 31.7.

erityisesti J. S. Bachin brandenburgilaiskonserttoja. Välillä hän tunsu uupumusta ja haluttomuutta tarttua työhön, mutta pääasiallisesti virsityöhön oli helppo uppoutua. Kaksi virttä hän kirjoitti kokonaisuudessaan ylös päiväkirjaansa, jotta voisi myöhemmin verrata tätä esityötä ja komitean lopullisesti hyväksymää muotoa:

Virsi 59

1. *Voi kipua
nyt rinnassa!
Ken kyllin voisi surra;
Sydän sen on kivistä,
ken ei tästä murru.*

3. *Hän ainoa,
ken sanalla
maailman vavahduttaa,
kuolee hiljaisuudessa,
meidät yksin jättää.*

5. *Suu suloisin
ja ankarin
ei enää sano mitään.
Kuinka kukaan olla voi
surematta sitä.*

7. *Se autuuteen
vie iäiseen,
kun oikein tutkistellaan
tätä piinaa, kuolemaa,
jollaista ei kellään.*

9. *Oi Herrani,
kun hylkäsi
maailma sinut, pyydän:
Huoneeksesi armosta
ota tämä sydän.*

2. *Voi minua,
kun kuolleena
on itse Jumalamme!
Isä rakkaan Poikansa
antoi puolestamme.*

4. *Voi ihminen,
nyt katuen
itkemään tätä lähde:
kaikki toivo mennyt on
syntiemme tähden.*

6. *Oi herttainen,
oi pienokainen
Neitsyen kaunis poika!
Hänen vertaan vuotavaa
pois ei ottaa voikaan.*

8. *Kun poveen maan
nyt haudataan
tuo ruumis lävistetty,
maa on lepopaikaksi
meille pyhitetty.*

Virsi 70

1. *On ilta jo,
ja aurinko
jo laski murheessansa:
ristinpuulta otetaan
Jeesus kuoltuansa.*

3. *Se runneltu,
se surmattu
on syntiemme tähden.
Ken ei tässä katuisi
tuomiomme nähden.*

5. *Vaan rakkainta
kun Jeesusta
nyt katson verissänsä,
silti kiitän, ylistän
häntä rististänsä.*

7. *Ah Herrani,
ken laillasi
rakasti palavasti!
Sitä auta muistamaan
kuolemaani asti.*

2. *Ken tuskatta
voi katsella
nyt hautaamista Herran:
rakkaan ruumiin nähdä saa
enää tämän kerran.*

4. *Näin kärsivää,
näin lempeää
ei ollut ketään toista;
nyt on suunsa vaiennut,
silmänsä ei loista.*

6. *Kuin Karitsa
hän uhrina
itsensä antoi meille.
Näin hän armon ansaitsi
syntiin eksyneille.*

Virrestä 59 Santakari kirjoitti seuraavasti:

Olen itkenyt ja iloinnut virren 59 mukana ja saanut inspiraatiota sen sävelmästä, joka on uskonpuhdistusajalta ja aina ollut minulle kovin läheinen. Tiedä häntä, mitä komitea sanoo työstäni: innostuin puolisoituihin ja rikkinäisiin riimeihin, jotka ainakin tällä hetkellä minusta tuntuvat hyvin tulkitsevan virren särkynyttä tunnelmaa.⁸¹

Näiden kahden virren lisäksi Santakari kirjoitti päiväkirjaansa muiden työstämiensä virsien muokkausprosesseista muun muassa seuraavat merkinnät:

⁸¹ PVK 11.8.

Takana kahdeksan tuntia virsityötä, virret 414 ja 605. Jälkimmäinen muuttui paljon nykyisestä: lähemmäksi alkutekstiä ja myös aikaisempia suomennoksia. En saanut sitä valmiiksi. Sana- ja sävelkorot olisi kuitenkin saatava vielä paremmin kohdalleen.⁸²

Omat suomennosyritykseni joutuvat onneksi virsikirjakomitean tarkkaan seulaan. Toivon, että Anna-Maija Raittila ja Niilo Rauhala voisivat lisätä muokkauksiini sitä runollisuutta ja runebergiläistä tuoksua, mihin minulla ei ole edellytyksiä. Mutta vaikka tunnenkin astelevani savisin saappain kukkakedolla, pidän tästä virsityöstä.

”Siion, kutsu kansat maan” (179) on tässä vaiheessa valmis. Virteen tuli nyt runebergilaista optimismia, joka kuuluu kristityille mutta on nykyisessä suomennoksessa jäänyt vähemmälle. Jätin pois myös sellaisen pakanoiden osoittamisen, jota ei ole alkutekstissä.

Sain siis vielä valmiiksi Lönnrotin virren ”Ylistä Herraa Jumalaa”. Tein siitä kaksi versiota, toisen vain kaksisäkeistöisen. Taas ihmettelin tämän isänmaan virren toistoilevaa sanahelinää ja ennen kaikkea sen loppua, joka tavallaan sulkeutuu, vaikka virren päinvastoin lopussa pitäisi avartua. Siksi teinkin kaksisäkeistöiseen, keskitettyyn ehdotukseeni uuden oman lopun: *”Kun Herra kansan vahvistaa, se siunausta kylvää saa kaikelle maailmalle.”* Tuollainen päätös vastaa mielestäni myös nykyistä ulkopoliittista linjaamme, virren nykymuoto taas 1930-luvun tuntemuksia: *”Kun Herra kansan vahvistaa, sen porttein salvat lujittaa, on turvattuna maamme.”*⁸³

Klo 16.40 jo väsyttää kovasti, mutta sain vielä valmiiksi – tässä vaiheessa – A.B. Roosin toisen virren ”Autuuden ja armon sana” (182). Sen alkuperäinen suomenkielinen teksti osoittautui paljon rikkaammaksi kuin Lönnrotin tekemä lyhennelmä, jota virsikirjamme on sen jälkeen seurannut. Pelastin Roosilta yhtä ja toista ja kirjoitin viimeisen säkeistön uudestaan yhdistämään virren alun ja lopun.⁸⁴

Virsikirjakomitean kesäloma päättyi 16.8. tekstijaoston kokoukseen, jossa Santakari palautti kesän aikana muokkaamansa virret.⁸⁵ Virsityöskentely jatkui myös tästä eteenpäin, mutta päiväkirjassa ei ole enää niin runsaasti merkintöjä siihen liittyen. Sen sijaan päiväkirjasta löytyy edelleen paljon merkintöjä klassisen musiikin kuuntelusta. Syys-lokakuussa Santakari kuunteli erityisesti J. S. Bachin kantaatteja, W. A. Mozartia ja

⁸² PVK 7.8.

⁸³ PVK 9.8.

⁸⁴ PVK 10.8.

⁸⁵ KHA PTK TJP 10/1979.

F. Chopinia. Virsityö pyöri varmasti paljon mielessä, ja esimerkiksi radiosta hengellistä musiikkia kuunnellessaan hän häiriintyi musiikin sana- ja sävelkorkojen ontuvuudesta ja sanojen sisällöstä.⁸⁶ Syys-lokakuussa omenatilan sadonkorjuu vei suuren osan ajasta, vaikka virsityötäkin piti vielä tehdä.

Omenakiireet estävät syventymisen mihinkään muuhun. Se surettaa. Tekisi mieli jo päästä vapaaksi näistä touhuista, toisiin ja toisenlaisiin tehtäviin. Virsityökin vielä kutsuisi minua.⁸⁷

Marraskuussa ilmassa oli väsymystä, mutta virret antoivat jälleen voimaa:

Sain olla mukana kolmatta tuntia kestäneessä virsi-illassa, joka jälleen kerran osoitti, miten hengellinen laulu meitä hoitaa vaikeimpina hetkinämme.⁸⁸

Muokatuista virsistä Santakari mainitsi virret 62 ja 188. Hän kirjoitti myös pitkästi tutkimistaan Runebergin virsiteksteistä ja niiden uudemmista versioista. ”Suurenmoista on saada nyt niitä muokata lähemmäksi Runebergin omia sanontoja!”⁸⁹

Vuoden lähestyessä loppuaan oli aika katsoa taaksepäin:

Tänään alkoi virkavapauteni/vuosilomani viimeinen viikko. Eila kysyi, olenko saanut tehdyksi, mitä toivoin. Kaukana siitä, vastasin. Mutta yhtä ja toista ilman muuta olen saanut aikaan, ennen kaikkea korjannut elämäni parhaimman omenasadon käytännöllisesti katsoen ihan yksin.⁹⁰

Vuoden viimeisessä virsityöskentelyyn viittaavassa merkinnässä Santakari ilmaisi kiitollisuuttaan kollegoitaan ja yhteistä prosessia kohtaan.

Virsikirjakomiteassa pelastin ’paratiisi’-sanan virren 31 viimeiseen säkeistöön. Niilo Rauhala, virren muokkaaja, olisi jättänyt sen pois. Hän sanoi, että paratiisi on täällä maan päällä, Jumalan seurakunnassa. Mutta eilen hän lahjoitti minulle lestadiolaiset runonsa, kokoelman ’Lähellä pyhää aamua’, ja teki sen ”ystävyydellä”. Siitä mieleni suuresti ilahtui. Saatamme olla eri mieltä, mutta silti yhteistyö kantaa hedelmää.

Parhaita kokemuksiani virsityöstä on komitean hyvä yhteistyö. Ilmeisesti voimme jokainen olla oma itsemme – toisten arvostelua pahemmin pelkäämättä. Avoin

⁸⁶ PVK 24.8.

⁸⁷ PVK 3.10.

⁸⁸ PVK 4.11.

⁸⁹ PVK 17.11.

⁹⁰ PVK 25.11.

kritiikki luottavaisessa ilmapiirissä, iloinen ja myönteinen kritiikki yhteisessä uskossa.

SKR:n kustantamassa Niilon uudessa kokoelmassa on säkeet, jotka mielelläni omistaisin virsikirjakomitean työlle: *”Vapahtajan kädet on nostettu ristinpuuhun ja veljeltä veljelle kulkee sanan puhdistava virta.”*⁹¹

⁹¹ PVK 4.12.

4 POHDINTA

Santakarin virsityöskentelystä sain lähdemateriaalin perusteella sellaisen kokonaiskuvan, että hän suhtautui siihen vakavasti, suurella vakaumuksella ja intohimollakin. Hän käytti paljon aikaa virsien alkuperäisiin teksteihin tutustumiseen ja niiden kääntämiseen. Työ on vaatinut hyvää kielitaitoa, teologista osaamista ja hyvää sekä kielellistä että musiikillista ymmärrystä. Toisaalta työhön liittyi myös ristiriitoja: työhön tarttumisen, työssä jaksamisen ja joskus myös siihen motivoitumisen ongelmia. Pöytäkirjoissa Santakarin rooli ei noussut kovin isoksi. Niistä kuitenkin sai sen käsityksen, että hän toi kokouksissa perustellusti esiin mielipiteitään, mutta pystyi myös tekemään kompromisseja.

Oli mielenkiintoista päästä tutkimaan kahta hyvin eri tyyppistä lähdeaineistoa: kokouspöytäkirjoja ja päiväkirjaa. Ne kertovat molemmat omaa tarinaansa, osin toisiaan tukien, mutta täysin saumatonta kokonaiskuvaa ne eivät muodosta. Ne tarjoavat välähdyksiä, ja on paljolti tutkijan vastuulla, millaisia asioita hän nostaa lähdemateriaalista esiin. Pöytäkirjoista pystyin tuomaan tähän tutkimukseen kaiken Santakaria koskevan materiaalin, koska sitä oli verrattain vähän. Päiväkirjan kohdalla taas jouduin tekemään karsimista reilulla kädellä, ja päättämään, mitkä merkinnät ovat tutkimukseni kannalta oleellisia tai mielenkiintoisia nostaa esiin. Minusta oli tärkeää tuoda tähän tutkimukseen kokonaisuudessaan kaikki virret, joista löytyi Santakarin muokkaamat versiot. Niistä näkyy ehkä kaikkein konkreettisimmin ja selkeimmin Santakarin kädenjälki, jos aiheesta kiinnostunut lukija etsii käsiinsä vuoden 1938 ja 1986 virsikirjat ja vertailee virsien eri versioita.

Päiväkirjan sivuilta paistoi usein väsymys ja uupumus, mutta myös inspiraatio ja innostus käsillä olevia tehtäviä ja vapaa-ajan harrastuksia kohtaan. Mahdollisuus pitää sapattivuosi oli luultavasti virsityöskentelyn kannalta oleellista; niin paljon aikaa Santakari käytti virsimuokkaustyöhön ja kokouksissa istumiseen, ettei se olisi ilman ylimääräistä vapaata onnistunut. Hän oli hyvin laaja-alaisesti kiinnostunut monista eri asioista, erityisesti taiteen saralla. Työelämän ja vapaa-ajan yhdistäminen tuotti kuitenkin usein hankaluuksia. Nämä kaksi asiaa toki liittyvät toisiinsa: jos ihmisellä on paljon mielenkiinnon kohteita, aika ei epäilemättä riitä niiden kaikkien toteuttamiseen tyydyttävällä tasolla. Monialaisuus on ehkä siis samalla siunaus ja kirous: täyttymyksen

tunnetta saa monista asioista, mutta samalla tuntuu, ettei aika riitä kaikkeen, eikä silloin todellisuudessa pääsekään toteuttamaan itseään syvällisellä tasolla.

Uskon, että Santakarin laaja-alaisella sivistyksellä ja taiteiden ymmärryksellä oli suuri vaikutus hänen virsityönsä lopputuloksiin. Erityisen tärkeänä pidän sitä, että hänellä oli virsitekstien muokkaajana myös musiikillista ymmärrystä oman harrastuneisuutensa kautta. Virsikirjauudistus prosessina vaatii monien eri alojen ja aspektien syvällistä ymmärrystä, aina isoista linjoista pieniin yksityiskohtiin. Tuntuu, että nyky maailmassa osaaminen eriytyy vahvasti, eikä monialaisuutta enää pidetä suurena arvossa. Toivoisin, että asioiden laaja-alainen ymmärrys säilyisi arvostetussa asemassa, sillä se on edellytys laajojen kokonaisuuksien hahmottamiselle, ja siten syvällisen ja vivahteikkaan lopputuloksen saavuttamiselle niin taiteessa kuin muillakin aloilla.

Seuraavan virsikirjauudistuksen valmistelu on jo käynnistynyt. Maailma on muuttunut 40 vuodessa valtavasti, ja uudistusprosessi lopputuloksineen tulee varmasti olemaan hyvin erilainen. Olen oppinut, että kyseessä on erittäin laaja, vastuullinen ja vaikeakin prosessi. Uudistustyössä kannattaa ottaa oppia historiasta, mutta samalla kuitenkin pitää katse kiinteästi tulevaisuudessa. Virsikirja on kirkkomme ytimessä. Kuten Santakari kirjoitti vuonna 1979: ”Virsikirjan uudistus vaikuttaa kirkon elämään syvästi, oleellisesti.”⁹²

⁹² PVK 1.12.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

A. Painamattomat lähteet

KHA, Kirkkohallituksen arkisto (digitoitu).

PTK, Pöytäkirjat; virsikirjakomitea.

KP, Komitean pöytäkirjat 1979.

TJP, Tekstijaoston pöytäkirjat 1979.

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1979.

Komitea-aineisto; virsikirjakomitea.

Vanhojen virsien muokattuja muotoja.

Santakari Esa 2014. ”Onnekas mies”, Nekrologi, oma käsikirjoitus

Santakari Esa 1979. PVK, Päiväkirja, käsikirjoitus julkaisua varten

B. Painetut lähteet

Cronon, William. 2009. *Learning to Do Historical Research. A Primer for Environmental Historians and Others*. Learning Historical Research.

Saatavissa: <http://www.williamcronon.net/researching/index.htm> (luettu 14.3.2023).

Huovinen, Eero. 1987. Virsikirjauudistuksen kielellisiä ja dogmaattisia ongelmia.

Teoksessa *Elävä dogma: teologisia tutkielmia ja sovellutuksia*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 155. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, 197–207.

Jyväskylän yliopiston Koppa. 2014. Menetelmäpolku.

Saatavissa: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetmapolkuja/menetmapolku> (luettu 14.3.2023).

Karhumaa, Anna. 2009. ”*Sinussa päivään selkeään ja toivoon, hiljaisuuteen jään*” – Niilo Rauhalan toiminta virsikirjakomiteassa virsirunoilijana sekä hänen virsiensä

syntykertomukset ja keskeiset teemat. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Kaukinen-Kauppi, Irina. 1994. *Suurempi kuin sydämeni: Anna-Maija Raittilan virret vuoden 1986 virsikirjassa*. Kirkkomusiikin koulutusohjelman projektin kirjallinen työ. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Kristillisen kirjan ystävät ry. 2017. *Esa Santakari (1924–2017) rovasti, sanan ja kuvan taitaja on poissa*.

Saatavissa: <https://www.kkyry.fi/blogi/20-esa-santakari-1924-2017-rovasti-sanan-ja-kuvan-taitaja-on-poissa-3> (luettu 7.3.2023).

Kotimaa 16.10.2023. Kotimaan valokuva-arkisto. *Mysterikuva: Kirjat kädessä tässä seisotaan rivissä mutta ketkä ja miksi?*

Saatavissa: <https://www.kotimaa.fi/mysterikuva-kirjat-kadessa-tassa-seisotaan-rivissa-mutta-ketka-ja-miksi/> (luettu 5.3.2025).

Kotimaa 24.10.2023. *Mysterikuva: Ketkä poseeraavat kuvassa – antaako taustalla näkyvä kartta vihjeen?*

Saatavissa: <https://www.kotimaa.fi/mysterikuva-ketka-poseeraavat-kuvassa-antaako-taustalla-nakyva-kartta-vihjeen/> (luettu 5.3.2025).

Köntti, Eija ja Martti Santakari. 2017. Muistokirjoitus: Rovasti Esa Santakari (1924–2017) oli saarnamies ja omenanviljelijä. *Kotimaa*.

Saatavissa: <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/muistokirjoitus-rovasti-esa-santakari-1924-2017-oli-saarnamies-ja-omenanviljelijä/> (luettu 7.3.2023).

Pajamo, Reijo. 2001. *Virsi- ja laulukirjan sävelmistöuudistus 1973–1986*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 25. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Pajamo, Reijo. 1991. *Hymnologian peruskurssi*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 2. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Peltosaari-Lahtinen, Satu. 2016. Virsikirjan uudet virret puhuttelevat nykypäivän ihmistä. *Piplia*, 2/2016, 11.

Ruonakoski, Leevi. 2012. *Virsitekstien muotoutuminen virsikirjaehdotuksesta vuoden 1986 virsikirjaan*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Santakari, Esa. 2003. *Evangelisen liikkeen synty: F. G. Hedbergin suhde Paavo Ruotsalaiseen ja eräisiin muihin pietistijohtajiin vuosina 1843–1844*. Helsinki: Sley-kirjat.

Santakari, Esa. 1996. *”Niin se tapahtui”: F. G. Hedbergin teologisen omaleimaisuuden rakentuminen hänen Oulun ja Raippaluodon aikanaan vuosina 1840–1842*. Helsinki: Sley-kirjat.

Santakari, Esa, ja Irma Savolainen. 1979. *Keskiajan Kivikirkot = Finlands Medeltids Stenkyrkor = The Medieval Stone Churches of Finland*. Helsinki: Otava.

Santakari, Esa. 1961. *Evankeliumin aamunkoitteessa: Hedberg-tutkielmia evangelisen liikkeen syntyvuosilta*. Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys.

Santakari, Minna. 2017. Esa Santakari 1924–2017. *Helsingin Sanomat*.
Saataavissa: <https://www.hs.fi/muistot/art-2000005295276.html> (luettu 7.3.2023).

Suokunnas, Seppo. 1992. Vuonna 1986 hyväksytty suomalainen virsikirja ja sen valmistuminen. Teoksessa *Käytännöllinen teologia ja kirkko: Juhlakirja dosentti Pentti Lempiäisen täyttäessä 60 vuotta 18. syyskuuta 1992*. Helsinki: Käytännöllisen teologian laitos, 157–170.

Suomen ev.lut.kirkko. 2025. *Asioiden käsittely kirkolliskokouksessa toukokuussa 2025*.
Saataavissa: <https://evl.fi/plus/wp-content/uploads/sites/3/2025/04/Vireilla-olevat-asiat-toukokuu-2025-versio-23.4.2025-nettiin.pdf> (luettu 29.10.2025).

Suomen kirkon pappisliitto, Finlands kyrkas prästförbund. 2010. *Suomen Teologit 2010: Finlands Teologer 2010*. Helsinki: Suomen kirkon pappisliitto = Finlands kyrkas prästförbund.

TEKO, The European Code of Conduct for Research Integrity Revised Edition -ohjeen suomennos. 2020. Berliini: ALLEA - All European Academies.

Saatavissa: https://allea.org/wp-content/uploads/2020/08/Finnish_European_Code_of_Conduct_digital-final.pdf (luettu 28.2.2025).

Torninoja-Latola, Jaana. 2014. "Perhehistoriani on osa työväenliikkeen historiaa": yksityisen ja julkisen suhde elämäkerrallisessa kerronnassa. Teoksessa *Historiallinen elämä: biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

VK, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja. 1986. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 13. helmikuuta 1986. Helsinki: Kirkon keskusrahasto. Saatavissa myös verkkojulkaisuna <https://virsikirja.fi/> (luettu 13.3.2023).
<https://virsikirja.fi/lisatieto/vuoden-1986-virsikirjan-esipuhe/> (luettu 13.3.2023).

LIITTEET

Liite 1. Esa Santakarin vuonna 1979 muokkaamat virret: Vastaavuustaulukko vuosien 1938 ja 1986 virsikirjojen virsien välillä.

1938	1986
5 Sua kuinka vastaan käynen	8 Nyt tahdon käydä vastaan
9 Kristus tulee, Kuningas	9 Kristus tulee, kuningas
11 Sun seurakuntas odottaa	11 Sinua, Kristus, odottaa
49 Sua, Jeesus, kuinka piinattiin	62 Sinua, Jeesus, piinattiin
59 Voi, tuskassaan	69 Voi, tuskassaan
62 Työn, Jeesus, täytit raskahan	-
70 Ken murheetta	82 On ehtoo jo
179 Siion, kutsu kansat maan	421 Siion, kutsu kansat maan
182 Autuuden ja armon sana	193 Autuuden ja armon sana
188 Suo, Herra, valtakuntas	424 Maan ääriin asti, Herra
209 Jeesus, sana elämän	202 Jeesus, sana elämän
405 Ylistän sinun nimeäs	331 Ylistän Herran nimeä
414 Armon lapset, riemuitkaa	334 Armon lapset, riemuitkaa
422 Me riemuiten nyt ylistämme	336 Me riemumielin ylistämme
459 Oi Herra, siunaa päämies maamme	579 Oi Herra, korkein valtiaamme
460 Ylistä Herraa Jumalaa	578 Ylistä Herraa Jumalaa
462 Sun kätes, Herra, voimakkaan	577 Sun kätes, Herra, voimakkaan
605 Jo Herran päivä läsnä on	155 Jo Herran päivä läsnä on